

Що таке дорослість і на скільки дорослими вважає себе студентська молодь.

Аналітичний звіт, 2024 р.

Що таке дорослість і на скільки дорослими вважає себе студентська молодь.
Аналітичний звіт. Олена Купенко, Тетяна Іванова. Суми: Центр соціальних
досліджень СумДУ, 2024. 37 с.

Зміст

Анотація.....	4
Вступ.....	5
Дорослість	5
Зрілість.....	7
Методологія дослідження.....	10
Кількісні результати соціологічного дослідження.....	11
Загальні характеристики опитаної групи респондентів	11
Загальні оцінки власної дорослості та дорослості однолітків	12
Факторна структура феномену дорослості	17
Регресійний аналіз	19
Якісні результати соціологічного дослідження	22
Як респонденти визначають дорослість	22
Виявлені позиції щодо найважчого та лякаючого у дорослому житті.....	25
Чи можна зарадити молоді на шляху дорослішання?.....	29
Висновки.....	33
Рекомендації.....	35
Використані інформаційні джерела.....	36

Анотація

Загальна рамка дослідження. Поняття “дорослість” і “зрілість” мають своє багатомірне наукове осмислення, але, з іншого боку, у кожної людини з віком формується власне суб’єктивне уявлення про себе саму. Тому цікавими представляються емпіричні дослідження, що дозволяють виявити тенденції розуміння та реалізації власної дорослості поколінням молодих людей у тому чи іншому просторі та часі подій.

Мета дослідження – зафіксувати уявлення про дорослість сучасної української молоді.

Учасники дослідження – студенти Сумського державного університету, тобто обрано фокус на процесах дорослішання, інституціалізованих через університетську установу, що задає межі дослідження. Опитування охопило 146 респондентів від 16 до 25 років, студентів бакалаврських і магістерських програм різних спеціальностей, включаючи 85 (58,22%) представниць жіночої статі, 61 (41,7%) представників чоловічої статі.

Процедури: в основу методології дослідження була покладена ідея, яку запропонували L. C. Tilton-Weaver, E. T. Vitunski, N. L. Galambos: запросити респондентів визначити когось із однолітків, хто здається більш дорослим, і на фоні цього поміркувати про власну дорослість. Для досягнення мети дослідження респондентам була запропонована анкета, яка застосовувала інтегральний підхід, включала питання дослідження соціальних ролей дорослого віку та особистісних якостей психосоціальної зрілості. Анкета містить закриті та відкриті питання. Кількісна обробка результатів проводилась з використанням пакету Statistika. Для обробки та аналізу відповідей респондентів на відкриті питання було застосовано програму Voyant Tools.

Результати: визначено, що у середньому респонденти з числа цільової групи цього дослідження оцінюють свою дорослість на рівні близько 66%, тобто більшість опитаних не вважає себе повністю дорослими. Виявлено латентну структуру феномену дорослості в розумінні української молоді (в рамках інституціалізованої групи студентства університету): фактор 1 – індивідуальна інституційно зумовлена незалежність; фактор 2 – особистісна зрілість; фактор 3 – суб’єктивне сприйняття дорослості.

Висновки: у сучасному світі впливовими є інституційно задані стандарти дорослішання, але молоді люди самостійно прокладають свій життєвий шлях. І ці процеси є в певній діалектиці один до одного, проявами чого є вікові кризи ідентичності та певна міра неефективності інституцій, а результатом – процеси особистісних і суспільних змін. Доцільним вважаємо створення умов, які сприятимуть процесам дорослішання.

Ключові слова: індивідуальна зрілість, соціальна зрілість, життєвий шлях, інституційна стандартизованість життєвого шляху, маркери дорослості, психосоціальна криза дорослості, завдання розвитку.

Вступ

На початку XXI століття зафіксовано, що перехід до дорослого життя став менш передбачуваним і більш нестабільним. Наявна тенденція індивідуалізації життєво шляху¹ людини.

Чи можна і чи потрібно зарадити молоді на цьому шляху? Чи краще старшим залишатися в позиції сторонніх спостерігачів, надавши можливість новому поколінню будувати свої власні життєві історії? Відповіді на ці питання не є однозначними, тим більш актуальними представляються дослідження феноменів “дорослість” і “зрілість”.

Дорослість

Вивчення дорослості як окремого періоду життя почалося порівняно недавно. Так довгий час психологія фокусувалася переважно на дитячому та підлітковому віці, однак у другій половині XX століття інтерес до психології дорослої людини зріс. Ерік Еріксон одним із перших включив дорослість у свою теорію психосоціального розвитку, виділивши стадії ранньої, середньої та пізньої дорослості. Кожна з цих стадій, згідно з Еріксоном, характеризується специфічною психосоціальною кризою та завданням розвитку².

Наразі немає єдиного визначення, натомість дослідники виділяють **різні критерії дорослості**, що дає розуміння неоднозначності цього феномену:

а) біологічні критерії – досягнення фізичної зрілості та здатність до репродукції, що у сучасному суспільстві не розглядаються як визначальні для дорослості;

б) юридичний критерій – законодавчо встановлений вік повноліття, який варіюється в різних країнах і культурах, а значить не може розглядатися у якості універсального;

в) психологічні критерії, обґрунтовані в рамках різних теорій: наприклад, концепція “дорослості, що формується” (emerging adulthood), як період з 18 до 25-29 років, період нестабільності, період досліджень власної ідентичності, зосередженості в собі, відчуття поточності моменту і оптимізму щодо майбутнього³;

г) нейробіологічний критерій: розвиток мозку продовжується в дорослому віці, особливо важливі зміни у префронтальній корі, що відповідає за виконавчі функції, планування та прийняття рішень. Джей Гідд⁴ і його колеги виявили, що дозрівання префронтальної кори може тривати до 25-30 років, що співвідноситься з психологічними теоріями “дорослості, що формується”;

д) соціальні критерії – досягнення фінансової незалежності, створення сім’ї, початок професійної кар’єри (у сучасних суспільствах ці критерії можуть проявлятися у різному віці чи навіть не наступати зовсім);

¹ Shanahan, M.J. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology*, 26, 667-692. <https://sjsociology.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/01/shanahan-pathways-to-adulthood.pdf>

² Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. Norton & Co

³ Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480

⁴ Giedd, J. N. (2004). Structural magnetic resonance imaging of the adolescent brain. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1021(1), 77-85

е) культурні критерії – розуміння дорослості суттєво варіюється в різних культурах: в індивідуалістичних суспільствах більше значення надається особистій автономії та самореалізації, тоді як у колективістичних культурах дорослість часто пов'язується з прийняттям соціальних ролей та зобов'язань перед суспільством⁵.

Із урахуванням різних критеріїв та маркерів їх проявів сучасні дослідники схиляються до **багатовимірного розуміння дорослості**. Наведемо кілька відповідних теорій.

Джеймс Марсія, розвиваючи ідеї Еріксона, запропонував **модель статусів ідентичності**, яка може бути застосована і до розуміння дорослості⁶. Згідно з цією моделлю, дорослість характеризується досягненням зрілої ідентичності, що передбачає проходження кризи та прийняття зобов'язань у різних сферах життя.

Роберт Кеган розробив **теорію розвитку еґо**, згідно з якою дорослість пов'язана з досягненням певних рівнів свідомості та здатності до саморефлексії⁷. Ця теорія наголошує на когнітивних аспектах дорослішання.

Досліджуючи дорослість, соціологи наголошують на важливості прийняття та виконання **соціальних ролей**, типових для дорослої людини в даному суспільстві. Маються на увазі професійні ролі, пов'язані із закінченням навчання та початком трудової діяльності; сімейні ролі, пов'язані з виходом із батьківського дому, створенням самостійного домогосподарства, власної родини і народженням дітей. Існує думка, що чим більше ролей дорослих виконується, то тим “дорослішою” є людина⁸. Однак, дослідники фіксують ситуації, коли люди виконують певні ролі, характерні для дорослих, і водночас демонструють низький рівень зрілості. Ті, хто не готові виконувати певні ролі дорослого, але тим не менш почали їх виконувати через необхідність або внаслідок власних рішень, можуть відчувати кризу ідентичності. Для такої кризи можна передбачити конструктивне вирішення і подальший успішний розвиток різних сфер людської особистості, проте виконання ролей дорослого, яке не збігається з досягненням певного рівня зрілості, може і не сприяє прогресивним змінам ідентичності⁹.

Теорія життєвого шляху, яку розвивають такі вчені як Глен Елдер і Майкл Шанахан, розглядає дорослість не як фіксований стан, а як динамічний процес, що залежить від індивідуальності людини та соціально-історичного контексту¹⁰. Цей підхід підкреслює пластичність розвитку та різноманітність шляхів досягнення дорослості. Життєвий шлях на зламі ХХ-ХХІ століть розглядається дослідниками менш детермінованим сім'єю та місцем проживання (гіпотеза індивідуалізації) і водночас більш інституційно стандартизованим за віком через організацію державних послуг, можливостей працевлаштування, раціоналізацію економіки та

⁵ Schlegel, A., & Barry, H. (1991). Adolescence: An anthropological inquiry. Free Press

⁶ Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. Journal of Personality and Social Psychology, 3(5), 551-558

⁷ Kegan, R. (1982). The evolving self: Problem and process in human development. Harvard University Press

⁸ Reitzle, M. (2006). The connections between adulthood transitions and the self-perception of being adult in the changing contexts of East and West Germany. European Psychologist, 11, 25-38

⁹ Piotrowski, K., Brzezińska, A.I. & Pietrzak, J. (2013). Four statuses of adulthood: adult roles, psychosocial maturity and identity formation in emerging adulthood. Health Psychology Report, 1, 52–62. DOI: 10.5114/hpr.2013.40469

¹⁰ Elder, G. H., & Shanahan, M. J. (2006). The life course and human development. In R. M. Lerner & W. Damon (Eds.), Handbook of child psychology: Theoretical models of human development (pp. 665-715). John Wiley & Sons Inc.

суспільного устрою¹¹. Свобода волі є центральним терміном у теорії життєвого шляху^{12,13}. Виокремлюються наступні три статуси життєвого шляху дорослості: (а) закінчення школи; (б) закінчення школи та входження на ринок праці; (в) закінчення школи, входження на ринок праці, одруження¹⁴. Разом із тим стверджується, що для кращого розуміння різноманітних шляхів переходу важливо концептуалізувати роль самої людини, а також структурні обмеження¹⁵.

Отже, сучасне розуміння дорослості характеризується багатовимірністю та міждисциплінарністю. Воно враховує біологічні, правові, психологічні, нейробіологічні, соціальні та культурні критерії розвитку. Дорослість розглядається не як досягнення, а як процес, що триває протягом усього життя й має в собі низку криз та кроків до власної ідентичності. Наявна певна інституційна стандартизованість життєвого шляху, але й значна різноманітність можливостей.

Зрілість

Для уточнення розуміння дорослості використовується **поняття “зрілість”**. У сучасній науковій літературі це поняття розкрито достатньо системно та відображає повноцінне функціонування людини як здорового дорослого в індивідуальному, міжособистісному та соціальному її розрізах.

“Психосоціальна зрілість виражає здатність людини задовільно функціонувати у світі дорослих як з точки зору самої людини, так і з точки зору її оточення”¹⁶.

Гордон Олпорт був одним з перших психологів, які систематично вивчали зрілість особистості; він виділив шість її критеріїв, включаючи розширення почуття Я, теплі соціальні відносини, емоційну безпеку, реалістичне сприйняття, самооб’єктивацію та єдину життєву філософію¹⁷.

Досягнення зрілості характеризується, з одного боку, незалежністю та автономією^{18,19}, з іншого – готовністю та здатністю будувати тісні інтимні стосунки^{20,21} або готовністю та здатністю до шлюбу²².

¹¹ Shanahan, M.J. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology*, 26, 667-692. <https://sjsociology.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/01/shanahan-pathways-to-adulthood.pdf>

¹² Elder, G. H. (1994). Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*, 57, 4-15.

¹³ Elder, G. H., & Shanahan, M. J. (2007). The life course and human development *The Handbook of Child Psychology*. 6th edition. New York: Wiley.

¹⁴ Shanahan, M.J. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology*, 26, 667-692.

¹⁵ Schoon, I., Lyons-Amos, M. (2016) : Diverse pathways in becoming an adult: The role of structure, agency and context, *Research in Social Stratification and Mobility*. Elsevier, Amsterdam, Vol. 46, pp. 11-20, <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2016.02.008>

¹⁶ Piotrowski, K., Brzezińska, A.I. & Pietrzak, J. (2013). Four statuses of adulthood: adult roles, psychosocial maturity and identity formation in emerging adulthood. *Health Psychology Report*, 1, 52–62. DOI: 10.5114/hpr.2013.40469

¹⁷ Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Rinehart and Winston.

¹⁸ Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.

¹⁹ Galambos, N.L. & Tilton-Weaver, L.C. (2000). Adolescents’ psychosocial maturity, problem behavior, and subjective age: in search of the adultoid. *Applied Developmental Science*, 4, 178-192.

²⁰ Brzezińska, A.I. & Piotrowski, K. (2010a). Formowanie się tożsamości a poczucie dorosłości i gotowość do tworzenia bliskich związków. *Czasopismo Psychologiczne*, 16, 265-274.

Так само як і поняття “дорослість” сучасні дослідники розглядають поняття “зрілість” як багатовимірний конструкт, що не є кінцевим станом, але процесом і включає різні аспекти функціонування особистості, зокрема:

а) емоційна зрілість характеризується здатністю розуміти та регулювати власні емоції, а також емпатійно реагувати на емоції інших. Пітер Саловей і Джон Майєр, розробники концепції емоційного інтелекту, внесли значний вклад у розуміння емоційної зрілості²³;

б) когнітивна зрілість передбачає розвиток абстрактного мислення, здатність до рефлексії та метакогнітивні навички. Жан Піаже описав стадію формальних операцій як вищий рівень когнітивного розвитку, але сучасні дослідження показують, що когнітивний розвиток продовжується і в дорослому віці²⁴;

в) соціальна зрілість включає здатність будувати глибокі та стійкі міжособистісні відносини, ефективно функціонувати в різних соціальних ролях. Роберт Селман розробив теорію розвитку соціальної перспективи, яка визначає рівні розуміння соціальних відносин²⁵;

г) моральна зрілість передбачає розвиток етичного мислення та поведінки. Лоуренс Кольберг визначив стадії морального розвитку, де найвищі рівні характеризуються автономною етикою та універсальними етичними принципами²⁶.

Звернемо увагу, що фактично в кожному із наведених вище аспектах зрілості проглядаються характеристики взаємини людини з іншими людьми. Найбільш “об’ємно” це висловив Р. Кеган розглядаючи зрілість як здатність до позитивного внеску у колективний добробут спільноти в цілому і як здатність у взаємозалежності з іншими конструювати власну ідентичність²⁷.

Разом із тим, Р. Кеган розглянув зрілість і як здатність справлятися зі складністю, вирішувати конфлікти з емпатією²⁸.

Свого часу К. Роджерс, характеристику зрілої дорослої особистості пов’язав із поняттям “хороше життя”. Однак для нього такі слова як “щастя”, “приємність”, “блаженство”, “задоволеність” не повною мірою характеризують “хороше життя”, хоча і не виключені з нього. “Хороше життя”, за К. Роджерсом, включає ясніше почуття гніву, але й ясніше почуття кохання; глибше відчуття страху, але й сильніші прояви мужності. “Хороше життя” – це життя з більшою амплітудою почуттів на основі глибинної впевненості у собі як у суб’єкті життя. Тому зміст поняття “хороше життя” К. Роджерс пов’язав із такими прикметниками, як “збагачуюче”, “захоплююче”, “винагороджу вальне”, “перспективне”, “осмислене”,

²¹ Montgomery, M.J. (2005). Psychosocial intimacy and identity: from early adolescence to emerging adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 20, 346-374.

²² Caroll, J.S., Badger, S., Willoughby, B.J., Nelson, L.J., Madsen, S.D. & Barry, C.M. (2009). Ready or not? Criteria for marriage readiness among emerging adults. *Journal of Adolescent Research*, 24, 349-375.

²³ Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211

²⁴ Labouvie-Vief, G. (2015). *Integrating emotions and cognition throughout the lifespan*. Springer

²⁵ Selman, R. L. (1980). *The growth of interpersonal understanding*. Academic Press

²⁶ Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages*. Harper & Row

²⁷ Kegan, R. *The Evolving Self: Problem and Process in Human Development*. Cambridge, MA : Harvard University Press. 1982. 336 p.

²⁸ Kegan, R. *The Evolving Self: Problem and Process in Human Development*. Cambridge, MA : Harvard University Press. 1982. 336 p.

які, відповідно, є й ознаками соціальної зрілості²⁹.

Пол Балтес запропонував модель, що включає в себе селекцію, оптимізацію та компенсацію як стратегії зрілих особистостей для подолання вікових змін³⁰.

Отже, поняття “дорослість” і “зрілість” мають своє багатовимірне наукове осмислення, але з іншого боку у кожної людини з віком формується власне суб’єктивне уявлення про себе саму. Тому цікавими представляються емпіричні дослідження, що дозволяють виявити тенденції розуміння власної дорослості поколінням молодих людей у тому чи іншому просторі та часі подій.

²⁹ Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapists View of Psychotherapy*. Boston : Houghton Mifflin, 420 p. <http://surl.li/fbtze> (Last accessed: 28.04.2024)

³⁰ Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (pp. 1-34). Cambridge University Press

Методологія дослідження

Мета дослідження – зафіксувати уявлення про дорослість сучасної української молоді (на прикладі студентів Сумського державного університету).

В основу методології дослідження була покладена ідея, яку запропонували L. C. Tilton-Weaver, E. T. Vitunski, N. L. Galambos: запросити респондентів визначити когось із однолітків, хто здається більш дорослим, і на фоні цього поміркувати про власну дорослість³¹.

Для досягнення мети дослідження респондентам була запропонована анкета, яка застосовувала інтегральний підхід, включала питання дослідження: (1) соціальних ролей дорослого віку та (2) особистісних якостей психосоціальної зрілості.

Закриті питання анкети є основою для кількісних узагальнень і будуються навколо таких типів маркерів дорослості як вік та інші формальні ознаки, якості дорослої особистості, життєві події переходу до дорослого життя. Кількісна обробка результатів проводилась з використанням пакету Statistika.

Для глибшого дослідження важливих аспектів сприйняття молоддю дорослого життя в анкету були включені відкриті питання. Для обробки та аналізу відповідей респондентів на відкриті питання було застосовано програму Voyant Tools.

Особливістю дослідження є те, що воно проводилося в умовах воєнного стану внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну. У методології дослідження це знайшло своє відображення у адаптації методів збору даних: використання онлайн-опитувань для забезпечення безпеки учасників; врахування можливої емоційної напруги респондентів при формулюванні питань; гнучкості у термінах проведення дослідження через можливі перебої зв'язку або безпекові обставини.

Для більш глибокого дослідження розуміння молоддю проблем та викликів, пов'язаних з дорослістю, були використані відкриті питання з різним емоційним навантаженням.

Зокрема, питання “Які труднощі у дорослому житті ви бачите?”:

- орієнтоване на раціональне сприйняття проблем;
- може виявити більш конкретні, практичні аспекти;
- відповіді можуть бути більш об'єктивними та стосуватися загальних проблем;
- в умовах війни може виявити конкретні виклики: економічні труднощі, проблеми з освітою, працевлаштуванням тощо.
- Питання “Що вас лякає у дорослому житті?”:
- фокусується на емоційному аспекті (страхи, тривоги);
- може виявити більш глибокі, часто ірраціональні побоювання;
- відповіді можуть бути більш особистими та суб'єктивними;
- у контексті війни може виявити страхи, пов'язані з безпекою, втратами, невизначеністю майбутнього.

Обмеження дослідження є те, що опитана молодь із життєвими сценаріями стандартизованими певною мірою інститутом вищої освіти.

³¹ Tilton-Weaver, L.C., Vitunski, E.T., Galambos, N.L. (2001). Five images of maturity in adolescence: what does “grown up” mean? *Journal of Adolescence*, 24, 143–158. doi:10.1006/jado.2000.0381

Кількісні результати соціологічного дослідження

Опитування проводилося у травні 2024 року й охопило 146 респондентів від 16 до 25 років, студентів бакалаврських і магістерських програм різних спеціальностей Сумського державного університету, включаючи 85 (58,22%) представниць жіночої статі, 61 (41,7%) представників чоловічої статі.

Загальні характеристики опитаної групи респондентів

Віковий розподіл опитаних представлено в таблиці 1, **тип населеного пункту** проживання в таблиці 2.

Таблиця 1.
Віковий розподіл опитаних

вік	кількість	%
16	1	0,68%
17	4	2,74%
18	25	17,12%
19	38	26,03%
20	39	26,71%
21	22	15,07%
22	8	5,48%
23	5	3,42%
24	1	0,68%
25	3	2,05%

Таблиця 2.
Розподіл опитаних за типом населеного пункту проживання

населений пункт	кількість	%
столиця	12	8,22%
обласне місто	79	54,11%
невелике місто	29	19,86%
село/ селище міського типу	26	17,81%

Сімейні зв'язки: з числа опитаних 146 респондентів на свою відділеність від батьків (наявність власного житла або проживання самостійно, з партнером чи друзями) вказали 57 (39,04%), причому представниці жіночої статі вказали на це вдвічі частіше (39 осіб) на фоні 18 чоловіків. 6 (4,11%) респондентів перебувають у шлюбі, 1 (0,68%) має дитину. 15 (10,27%), серед них 7 жінок і 8 чоловіків, респондентів зазначили, що несуть фінансову відповідальність за утримання

когось, крім себе (діти, партнер, батьки).

Початок професійного шляху: серед 146 респондентів переважна більшість 135 (92,47%) опитаних навчаються на денній формі навчання; 59 (40,41%) опитаних працюють. Переважна більшість 69,18% (71,43% жінок, 67,21% чоловіків) навчається за кошти державного бюджету. За власні кошти навчаються 19,18% (20,24% жінок, 18,03% чоловіків). За кошти батьків навчаються 26,71% (30,95% жінок, 21,31% чоловіків).

Громадська активність: 18 людей (12,33%) мають громадську активність, 53 (36,30%) частково залучені до громадської активності, але майже половина з опитаних 75 (51,37%) не мають такої активності. Причому представниці жіночої статі частіше зазначають про свою громадську активність (13 (15,29%) мають, 38 (44,71%) частково мають, 34 (40,00%) не мають) на фоні відповідей чоловіків (5 (8,20%) мають, 15 (24,59%) частково мають, 41 (67,21%) не мають).

Переміщення: беручи до уваги безпекові умови повномасштабного російського воєнного вторгнення, слід зазначити, що 95 опитаних (65,07% живуть у своєму населеному пункті), 30 (20,55%) переїхали самостійно, 21 (14,38%) переїхали з родиною.

Загальні оцінки власної дорослості та дорослості однолітків

Для того, щоб більш чітко сфокусувати увагу респондентів на понятті “дорослість” їм було запропоновано згадати когось з однолітків, хто здається більш дорослим від інших. У відповідь на це 72 респонденти (49,32%) згадали однолітка-хлопця, 74 (50,68%) однолітка-дівчину. Причому представниці жіночої статі частіше зазначали, що це дівчина (62 респондентки, 73,81%); представники чоловічої статі частіше зазначали, що це хлопець (49 респондентів, 80,33%).

Уявлення респондентів про віковий маркер дорослості відображено в таблиці 3. При цьому 32 респонденти (21,92%) не назвали вік, а зазначили, що це є індивідуально для різних людей, їх досвіду, розуміння, обставин життя.

За даними таблиці 3 можна зазначити наступне:

- 1) найбільший відсоток респондентів (19,30% загалом) вважає, що людина стає дорослою у 18 років. Це найпопулярніша відповідь, особливо серед жінок (25,76%);
- 2) другий за популярністю вік - 20 років (14,91% загалом). Цікаво, що ця відповідь більш поширена серед чоловіків (22,45%), ніж серед жінок (9,09%);
- 3) третій найпопулярніший вік - 25 років (12,28% загалом). Ця відповідь також більш поширена серед чоловіків (16,33%), ніж серед жінок (9,09%);
- 4) спостерігається значна різниця у відповідях між статями. Наприклад, жінки частіше обирають вік 16-19 років, тоді як чоловіки схильні вказувати старший вік (20-25 років);
- 5) є також відповіді, що вказують на дуже ранній (12-15 років) або пізній (35-43 роки) вік дорослішання, але вони становлять меншість;
- 6) цікаво, що існує певний “пік” відповідей навколо традиційного віку повноліття (18 років), але також значна кількість респондентів вважає, що дорослішання відбувається пізніше.

Таблиця 3.

Розподіл відповідей на питання “З якого віку, на вашу думку, людина стає дорослою?”

Вік	у вибірці		жінки		чоловіки	
	кількість	відсоток	кількість	відсоток	кількість	відсоток
12	1	0,88%	1	1,52%	0	0,00%
14	2	1,75%	1	1,52%	1	2,04%
15	1	0,88%	1	1,52%	0	0,00%
16	11	9,65%	9	13,64%	2	4,08%
17	7	6,14%	3	4,55%	4	8,16%
18	22	19,30%	17	25,76%	5	10,20%
19	10	8,77%	7	10,61%	3	6,12%
20	17	14,91%	6	9,09%	11	22,45%
21	9	7,89%	3	4,55%	6	12,24%
22	1	0,88%	0	0,00%	1	2,04%
23	7	6,14%	7	10,61%	0	0,00%
24	2	1,75%	1	1,52%	1	2,04%
25	14	12,28%	6	9,09%	8	16,33%
26	2	1,75%	1	1,52%	1	2,04%
27	1	0,88%	0	0,00%	1	2,04%
28	1	0,88%	1	1,52%	0	0,00%
29	1	0,88%	0	0,00%	1	2,04%
30	1	0,88%	1	1,52%	0	0,00%
35	3	2,63%	1	1,52%	2	4,08%
43	1	0,88%	0	0,00%	1	2,04%

У цілому, розподіл відповідей показує, що немає єдиної думки щодо точного віку дорослішання, що може відображати різні культурні, соціальні та особисті погляди на цей процес. Це означає, що поняття “дорослості” є складним і суб’єктивним, з тенденцією до визнання традиційного віку повноліття, але з значним розкидом думок, особливо в бік більш старшого віку.

Для більшості опитаних уявлені ними зразки дорослості були людьми, з якими наявне тісне спілкування. По це свідчили відповіді 83 респондентів (56, 85%). Інші респонденти зазначали, що хотіли б спілкуватися з цією людиною (31 респондент, 21,23%) або можливо хотіли б (28 респондентів, 19, 18%). Тільки 4 людини (1 жінка і 3 чоловіки) зазначили, що не хотіли б спілкуватися з цією людиною. Отже, відповідь на дане питання фактично свідчить про цілком позитивне сприйняття зразку дорослості, які знаходять молоді люди в своєму оточенні.

Сфокусувавши увагу респондентів на наявних зразках, їм було запропоновано оцінити власну дорослість. Зазначимо, що переважна більшість опитаних **вважають себе такими ж дорослими як і однолітки** (66 осіб, 45,21%) або **дорослішими від однолітків** (65 осіб, 44,52%). Значима відмінність полягає в тому, що чоловіки рідше вважають себе більш дорослими за однолітків (36,07%) на фоні 51,19% жінок.

На запитання **“Чи вважаєте Ви себе дорослими?”** 77 (52,74%) респондентів відповіли “так”, 26 (17,81%) – ні. Третина, 43 (29,45%) опитаних, зазначили, що їм важко відповісти на це. При цьому у відсотковому значенні чоловіки частіше давали відповідь “ні” (24,59%, 15 осіб) на фоні 13,10%, 11 представниць жіночої статі. Найважливіша відмінність й у відповідях “так”, яку надали 44,26%, 27 чоловіків на фоні 59,52%, 50 жінок.

У таблиці 4 наведені показники розподілу оцінок власної дорослості у відсотковому значенні. В середньому, респонденти оцінюють свою дорослість на рівні близько 66%, що свідчить про те, що більшість не вважає себе повністю дорослими. При цьому, чоловіки схильні оцінювати свою дорослість трохи вище, ніж жінки (різниця приблизно 4%). Жінки демонструють дещо більшу варіативність у своїх оцінках, що може вказувати на більшу різноманітність досвіду або критеріїв оцінки дорослості серед жінок. Коефіцієнт варіації близько 25% вказує на помірну розбіжність у відповідях, що свідчить про суб’єктивність поняття дорослості та різноманітність індивідуального досвіду. Той факт, що середні оцінки не наближаються до 100%, може вказувати на те, що повна дорослість сприймається як ідеал, якого важко досягти, або на те, що респонденти визнають постійний процес особистісного зростання. Загалом, ці дані підкреслюють складність та суб’єктивність концепції дорослості, а також вказують на певні гендерні відмінності у сприйнятті власної дорослості.

Таблиця 4.

Розподілення відповідей на питання “Яка ваша оцінка власної дорослості у відсотках?”

	у вибірці	жінки	чоловіки
M, середнє значення	66,26%	64,51%	68,72%
SD, стандартне відхилення	16,89	17,29	16,13
CV, коефіцієнт варіації	25,48%	26,80%	23,47%

У таблиці 5 відображено оцінки респондентами “закритого” списку якостей, що характерні для дорослої людини. Більшість респондентів зазначили маркерами дорослості такі події як закінчення школи (57,38%), отримання паспорту (56,21%) та настання 18-річного віку (54,86). Практично кожен другий опитаний зазначав маркерами дорослості отримання диплому “магістра” (48,57%) або “бакалавра” (47,87%). Одруження маркером дорослості вважають 45,61% опитаних, тоді як громадянський шлюб – 40,87%. Серед маркерів якостей особистості найбільший відсоток набрав варіант ввічливість (41,13%). Відмінність в оцінках респонденток і респондентів найбільш відчутна на таких маркерах статусу як проживання окремо від батьків (обрали 27,69% жінок на фоні 34,93% чоловіків); спроможність купити дорогі речі (машина, квартира) обрали 31,43% жінок на фоні 42,08% чоловіків.

Аналіз таблиці 5 дозволяє зазначити наступне:

- найвищі оцінки (4.0-4.59) отримали такі якості:
 - відповідальність (4.59);
 - самостійне забезпечення себе (4.4);

- самостійність у прийнятті рішення (4.35);
- самостійність (4.34);
- здатність до спокійної та тверезої оцінки ситуації (4.27);
- розуміння майбутнього (4.18);
- активна життєва позиція в надзвичайній ситуації (4.05);
- догляд або опіка над іншою людиною (4.04);
- впевненість у власних діях та рішеннях (4.01);

Таблиця 5.
Оцінки якостей дорослої людини

Показники	М, середнє значення	SD, стандартне відхилення	CV, коефіцієнт варіації
Відповідальність	4,59	0,75	16,32%
Самостійно себе забезпечує	4,4	0,94	21,45%
Самостійність у прийнятті рішення	4,35	0,9	20,67%
Самостійність	4,34	1	23,02%
Здатність до спокійної та тверезої оцінки ситуації	4,27	0,84	19,71%
Розуміння майбутнього	4,18	0,99	23,65%
Активна життєва позиції в надзвичайній ситуації	4,05	0,95	23,45%
Догляд або опіка над іншою людиною	4,04	1,02	25,15%
Впевненість у власних діях та рішеннях	4,01	1,03	25,80%
Проживання окремо від батьків	3,81	1,19	31,19%
Готовність до допомоги, турботи про інших	3,81	1,08	28,49%
Пережитий досвід важких втрат	3,66	1,17	32,02%
Самостійні закордонні поїздки	3,55	1,1	30,89%
Спроможність купити дорогі речі (машина, квартира)	3,48	1,26	36,07%
Амбітність	3,45	1,14	33,06%
Народження дитини	3,39	1,38	40,60%
Ввічливість	3,25	1,34	41,13%
Одруження	3,16	1,44	45,61%
Виконання ролі старости, члена студентського деканату, ректорату, інше подібне	3,15	1,16	36,97%
Отримання диплому “магістра”	3,08	1,5	48,57%
Громадянський шлюб	2,99	1,22	40,87%
Отримання диплому “бакалавра”	2,78	1,33	47,87%
18-річний вік	2,25	1,24	54,86%
Закінчення школи	2,02	1,16	57,38%
Отримання паспорту	1,79	1	56,21%

- середні оцінки (3.0-3.99) отримали:
 - проживання окремо від батьків (3.81);

- готовність до допомоги, турботи про інших (3.81);
- пережитий досвід важких втрат (3.66);
- самостійні закордонні поїздки (3.55);
- спроможність купити дорогі речі (3.48);
- амбітність (3.45);
- народження дитини (3.39);
- ввічливість (3.25);
- одруження (3.16);
- виконання ролі старости, члена студентського деканату, ректорату (3.15);
- отримання диплому “магістра” (3.08);
- найнижчі оцінки (менше 3.0) отримали:
 - громадянський шлюб (2.99);
 - отримання диплому “бакалавра” (2.78);
 - 18-річний вік (2.25);
 - закінчення школи (2.02);
 - отримання паспорту (1.79).

Таким чином, на основі результатів таблиці 5 можна зробити наступні висновки:

- 1) студенти найбільше асоціюють дорослість з відповідальністю, самостійністю та здатністю приймати рішення. Це вказує на розуміння дорослості як стану психологічної зрілості;
- 2) на розуміння дорослості в контексті соціальної зрілості вказують високі оцінки респондентів за таким варіантом як догляд або опіка над іншою людиною, середня оцінка за варіантом готовність до допомоги, турботи про інших;
- 3) фінансова незалежність та здатність забезпечувати себе також високо оцінюються як ознаки дорослості;
- 4) емоційна зрілість (здатність до спокійної оцінки ситуації, розуміння майбутнього) також вважається важливою характеристикою дорослості;
- 5) цікаво, що традиційні маркери дорослості, такі як одруження, народження дитини, отримання вищої освіти, отримали середні оцінки. Це може свідчити про зміну парадигми розуміння дорослості серед молоді;
- 6) формальні ознаки дорослості (досягнення певного віку, отримання документів) оцінюються найнижче. Це вказує на те, що студенти не вважають їх суттєвими показниками справжньої дорослості;
- 7) високі значення CV (коефіцієнта варіації) для багатьох пунктів вказують на значну розбіжність у думках респондентів, особливо щодо таких аспектів як одруження, народження дитини та формальні ознаки дорослості.

Загалом, результати показують, що студенти асоціюють дорослість більше з особистісною зрілістю, відповідальністю та самостійністю, ніж з формальними або традиційними маркерами дорослого життя, але за цим стоїть багато різних суб'єктивним розумінь.

Факторна структура феномену дорослості

З метою виявлення латентної структури у наборі змінних був використаний факторний аналіз, що дозволило редукувати кількість змінних до меншої кількості факторів та полегшити інтерпретацію даних та виявити основних виміри досліджуваного конструкту. У контексті факторного аналізу, латентна структура – це набір прихованих факторів, які не можна безпосередньо спостерігати чи виміряти, але які впливають на видимі змінні, які ми можемо виміряти. Функція латентних факторів: 1) пояснення взаємозв'язків між спостережуваними змінними; 2) спрощення складних наборів даних, зводячи багато змінних до кількох ключових факторів.

Процес виділення кількості факторів включав наступні етапи:

- 1) попередній аналіз:
 - перевірка кореляційної матриці на наявність значущих кореляцій між змінними;
 - проведення тесту Kaiser-Meyer-Olkin (КМО) для оцінки адекватності вибірки;
- 2) визначення кількості факторів проводилось на основі аналізу графіка осипу (scree plot) для визначення точки перегибу;
- 3) у якості методу екстракції було застосовано метод головних компонент з подальшим varimax обертанням для максимізації дисперсії факторних навантажень;
- 4) значущими для інтерпретації вважались значення на рівні 0,5;
- 5) додаткові показники:
 - загальна пояснена дисперсія: три виділені фактори пояснюють 65.7% загальної дисперсії;
 - факторні навантаження представлені у таблиці. У випадку наявності крос-навантаження змінна вилучалась з факторної матриці;
 - для оцінки внутрішньої узгодженості кожного фактора було розраховано коефіцієнт альфа Кронбаха. Значення більші за 0,7 вважались прийнятними.

Проведений факторний аналіз є експлораторним методом, тобто отримані результати потребують подальшої валідазації на інших вибірках.

Отримано такі результати. Фактор 1 має найвищу пояснювальну силу (Expl.Var = 37,33) і високі факторні навантаження для наступних змінних:

- отримання диплому магістра (0,824);
- отримання диплому бакалавра (0,819);
- одруження (0,694);
- громадянський шлюб (0,671);
- проживання окремо від батьків (0,656);
- самостійні закордонні поїздки (0,617);
- спроможність купити дорогі речі (0,604);
- пережиття досвіду важких втрат (0,575);
- виконання ролі старости, члена студентського деканату тощо (0,563);
- народження дитини (0,547);
- самостійне забезпечення (0,507).

Цей фактор можна інтерпретувати як “Індивідуальна інституційно зумовлена незалежність”, оскільки він об'єднує змінні, пов'язані з освітніми досягненнями,

створенням власної сім'ї, фінансовою самостійністю та певною інституційно визначеною соціальною активністю.

Фактор 2 (Expl.Var = 21.73) має найвищі навантаження для наступних змінних:

- впевненість у власних діях та рішеннях (0,581);
- відповідальність (0,564);
- готовність до допомоги, турботи про інших (0,548);

Цей фактор можна інтерпретувати як “Особистісна зрілість”, він об’єднує риси характеру та поведінкові патерни, асоційовані не лише із дорослістю, але й зрілістю.

Фактор 3 (Expl.Var = 12,99) має високі навантаження для наступних змінних:

- суб’єктивна оцінка власної дорослості у порівнянні з однолітками (0.717);
- самооцінка власної дорослості у відсотках (0,640).

Цей фактор можна назвати “Суб’єктивне сприйняття дорослості”, оскільки він пов’язаний з самооцінкою власної зрілості та незалежності.

На основі результатів проведеного факторного аналізу можна зробити наступний загальний висновок:

1. Дослідження виявило багатовимірну структуру концепції дорослості особистості молодшої людини (студента університету), яка складається з трьох основних факторів:

- індивідуальна інституційно зумовлена незалежність;
- особистісна зрілість;
- суб’єктивне сприйняття дорослості.

2. Ці фактори відображають різні аспекти переходу до дорослого життя та демонструють, що дорослість – це комплексне явище, яке не можна звести до одного показника чи критерію.

3. Найбільш вагомим виявився фактор “Індивідуальна інституційно зумовлена незалежність”, який об’єднує об’єктивні маркери дорослості – освітні досягнення, створення власної сім’ї, фінансову самостійність та соціальну активність. Вірогідно, у сучасному суспільстві ці аспекти відіграють ключову роль у визначенні статусу дорослої людини.

4. Другий фактор – “Особистісна зрілість” вказує на значущість психологічних характеристик та поведінкових патернів у визначенні дорослості й фіксує феномен зрілості. Готовність до відповідальності, впевненість у власних рішеннях, турботи про інших є важливими складовими зрілої дорослої поведінки.

5. Третій за значимістю фактор “Суб’єктивне сприйняття дорослості” – підкреслює важливість самооцінки та внутрішнього відчуття зрілості. Це свідчить про те, що дорослість – це не лише зовнішні ознаки, але й внутрішнє сприйняття себе як дорослої особистості.

6. Результати факторного аналізу дають змогу краще зрозуміти складну природу переходу молодих людей до дорослого життя у сучасному суспільстві. Він демонструє, що дорослість – це не лише досягнення певних соціальних маркерів, але й комплексний процес, який включає психологічні, соціальні та економічні аспекти.

Регресійний аналіз

Після цього ми застосували регресійний аналіз. Цей метод дозволяє вивчити зв'язки між виявленими факторами та іншими важливими змінними. За допомогою регресійного аналізу ми змогли:

- 1) дослідити, як демографічні характеристики (наприклад, вік або рівень освіти) впливають на розуміння дорослості;
- 2) визначити, як виявлені нами показники розуміння дорослості пов'язані з іншими аспектами життя людей, такими як прийняття рішень або планування майбутнього;
- 3) кількісно оцінити силу цих зв'язків, що дозволяє нам зрозуміти, які аспекти розуміння дорослості мають найбільший вплив.

Метою регресійного аналізу є вивчення, як одна або кілька незалежних змінних впливають на залежну змінну. У якості залежної змінної ("дорослість" у контексті соціальної зрілості) був використаний комплексний показник, що включав наступні змінні:

- 1) джерело фінансування навчання: відповідь - "Власні кошти";
- 2) відповідь "Так" на питання: "Чи несете ви фінансову відповідальність за утримання когось, крім себе (діти, партнер, батьки)?"
- 3) відповідь "Так" на питання: "Чи берете ви участь у місцевих або громадських організаціях, волонтерстві?"
- 4) рівень оцінки наступних характеристик дорослості:
 - ввічливість;
 - відповідальність;
 - виконання ролі старости, члена студентського деканату, ректорату, тощо;
 - догляд або опіка над іншою людиною.

Регресійна модель була побудована методом найменших квадратів. Статистична значущість була встановлена на рівні $p < 0.05$. Якість моделі оцінювалась за допомогою коефіцієнта детермінації (R^2).

Таблиця 6. Результати множинної лінійної регресії: фактори, що впливають на комплексний показник "Дорослість" у контексті соціальної зрілості

Змінна	Коефіцієнт (b)	t-значення	p-значення
Самооцінка дорослості	0,201	2,939	0,004
Здатність до спокійної та тверезої оцінки ситуації	0,272	3,923	0,001
Проживання окремо від батьків	0,228	3,002	0,003
Пережитий досвід важких втрат	0,229	3,293	0,001
$R^2 = 67,98\%$			

Коефіцієнт (b) – це нестандартизований коефіцієнт регресії. Він показує силу та напрямок зв'язку між незалежною та залежною змінними. При цьому, позитивний коефіцієнт означає, що зі збільшенням незалежної змінної, залежна змінна також збільшується. Наприклад, коефіцієнт 0,201 для “Самооцінки дорослості” означає, що при збільшенні цього показника на 1 одиницю, залежна змінна зростає в середньому на 0,201 одиниці (за умови незмінності інших факторів).

T-значення (або t-статистика) – це статистичний показник, який використовується для оцінки значущості кожного окремого предиктора (незалежної змінної) у моделі. T-значення показує, наскільки сильно кожен предиктор впливає на залежну змінну, враховуючи інші змінні в моделі. У поєднанні з p-значенням, t-статистика допомагає визначити, чи є вплив змінної статистично значущим.

У таблиці 6 всі t-значення достатньо високі (більше 2), що в поєднанні з низькими p-значеннями (менше 0.05) вказує на статистичну значущість всіх включених предикторів.

На основі наданих результатів регресійного аналізу, де залежною змінною є дорослість у контексті соціальної зрілості, можна виділити наступні ключові результати. Ключовими предикторами виявилися:

- 1) здатність до спокійної та тверезої оцінки ситуації;
- 2) пережитий досвід важких подій;
- 3) проживання окремо від батьків;
- 4) самооцінка власної дорослості.

Ці фактори мають статистично значущий позитивний зв'язок із відчуттям дорослості (комплексного показника дорослості в контексті соціальної зрілості). Цікаво, що формальні маркери дорослості (вік, освіта, шлюб тощо) не показали значущого впливу у межах даної моделі.

Така модель підкреслює важливість психологічної зрілості та життєвого досвіду, а не просто досягнення певних соціальних чи вікових етапів у формуванні відчуття дорослості у контексті соціальної зрілості. Це може мати важливі імплікації для розуміння процесу дорослішання в сучасному світі.

Якість моделі: $R^2 = 67,98\%$ означає, що дана модель пояснює 67,98% варіації залежної змінної (відчуття дорослості). Це вказує на досить високу пояснювальну силу моделі.

На основі цих результатів, можемо скласти формулу для прогнозування відчуття дорослості у молодій людині:

$$\text{Відчуття дорослості} = 0.201 * \text{СД} + 0.272 * \text{ОС} + 0.227 * \text{Пр} + 0.229 * \text{ВП} + 7,89$$

де:

СД – самооцінка дорослості; ОС – здатність до спокійної та тверезої оцінки ситуації; Пр – проживання окремо від батьків; ВП – пережитий досвід важких подій.

На основі запропонованої моделі можна зробити наступні висновки:

1. Всі включені фактори позитивно впливають на відчуття дорослості.
2. Найбільший вплив має здатність до спокійної та тверезої оцінки ситуації, що підкреслює важливість емоційної зрілості у формуванні відчуття дорослості.

3. Досвід самотійного життя (проживання окремо від батьків) та переживання важких подій мають майже однаковий вплив, що вказує на важливість життєвого досвіду.
4. Самооцінка дорослості має найменший вплив серед усіх факторів, але все ще залишається значущою.
5. Модель має високу пояснювальну силу, але близько 32% варіації все ще пояснюються іншими факторами, не включеними в модель.
6. Усі фактори є статистично значущими, що підтверджує їх важливість у формуванні відчуття дорослості.

Ця модель підкреслює, що відчуття дорослості є комплексним конструктом, який формується під впливом як внутрішніх (самооцінка, здатність до оцінки ситуації), так і зовнішніх (самотійне проживання, життєвий досвід) факторів. Результати можуть бути корисними для розробки програм підтримки молоді у переході до дорослого життя, акцентуючи увагу на розвитку емоційної зрілості та надання можливостей для набуття самотійного життєвого досвіду.

Якісні результати соціологічного дослідження

Для того, щоб краще зрозуміти уявлення та побоювання молодих людей щодо дорослості нам було важливо отримати їх власні вислови. Тому в дослідженні було запропоновано ряд відкритих питань.

Як респонденти визначають дорослість

Використаний у дослідженні опитувальник містив відкрите питання “Які слова описують те, як ця людина проявляє свою більшу дорослість? Зокрема, в надзвичайній ситуації”, підсилене уточненням про надзвичайну ситуацію. У своїх відповідях респонденти наводили слова, що більшою мірою відповідають маркерам якостей особистості:

- емоційна стійкість: “спокій”, “стриманість”, “врівноваженість”, “холоднокровність”, “самовладання”, “контроль над емоціями”, “не нервує”;
- відповідальність: “відповідальність”, “серйозне ставлення”, “зібраність”, “обов’язковість”;
- самостійність: “самостійність”, “незалежність”;
- цілеспрямованість: “наявність чітких цілей і планів”, “прагнення до самореалізації”, “амбітність”;
- вміння приймати рішення та діяти: “рішучість”, “здатність діяти в надзвичайних ситуаціях”, “розсудливість”, “раціональність”, “прагматичність”;
- досвід і мудрість: “досвідченість”, “критичне мислення”, “здоровий глузд”, “зважені рішення”;
- лідерські якості: “впевненість у собі”, “лідерство”, “відстоювання власних позицій і кордонів”;
- зрілі погляди: “зрілий світогляд”, “розуміння відповідальності”, “здорові взаємини”.

Наведений респондентами перелік ключових слів скоріше відображає їх уявлення про дорослість як про долаання труднощів і прийняття рішень, про самостійність і емоційну стабільність. Практично не спостерігається сприйняття дорослості в контексті “хорошого життя” (за К. Роджерсом) як захоплюючого і перспективного, яке скоріше є процесом, ніж досягнутим результатом, а також в контексті дорослості, що формується, (за J. J. Arnett) з відчуттям поточності даного моменту і оптимізму щодо майбутнього.

У відповідь на відкрите питання респондентами були надані також і слова, що відображають досягнення маркерів статусу: “окреме проживання”, “фінансова незалежність”, “має власний бізнес/роботу”.

Аналізуючи відповіді опитаних жінок і чоловіків, можна помітити деякі відмінності у якостях, які вони асоціюють з дорослою людиною:

- 1) жінки частіше асоціюють дорослість з відповідальністю, зібраністю, дисципліною, вмінням вирішувати проблеми та приймати рішення. Вони згадують такі якості, як розсудливість, спокій, врівноваженість;
- 2) для жінок важливими ознаками дорослості є самостійність, незалежність, вміння забезпечувати себе фінансово та проживати окремо від батьків;
- 3) жінки також часто пов’язують дорослість з наявністю досвіду, мудрості,

- цілеспрямованості та лідерських якостей;
- 4) чоловіки більше акцентують увагу на вмінні зберігати спокій, холонокровність та розсудливість у складних, надзвичайних ситуаціях;
 - 5) для чоловіків важливими ознаками дорослості є впевненість у собі, самостійність, сміливість та рішучість;
 - 6) чоловіки частіше згадують професійну реалізацію, створення власної сім'ї та здатність її забезпечувати як ознаки дорослої людини;
 - 7) деякі чоловіки пов'язують дорослість з певним життєвим досвідом, зокрема, досвідом військової служби чи проживання поблизу зони бойових дій.

Виявлені відмінності в описах дорослості жінками і чоловіками є одним із свідчень варіативності життєвих сценаріїв, навіть за умови їх інституційної визначеності. При цьому можна очікувати, що наявна варіативність є ще більшою. Більш чітко відображає цю різноманітність порівняння груп опитаних за виявленою факторною структурою феномену дорослості.

Респондентам було запропоновано питання: “Будь ласка, згадайте когось у Вашому віці, хто здається більш “дорослим”, ніж більшість інших Ваших однолітків (не називайте його чи її імені). Які слова описують те, як ця людина проявляє свою більшу дорослість? Зокрема, в надзвичайній ситуації”. Аналіз наданих відповідей було здійснено у групах із низькими та високими показниками за факторами.

Процедура аналізу складалася з наступних етапів:

- 1) факторний аналіз. На першому етапі було проведено факторний аналіз, який дозволив виділити три ключові фактори, що характеризують досліджуване явище: індивідуальна інституційно зумовлена незалежність; особистісна зрілість; суб'єктивне сприйняття дорослості;
- 2) групування респондентів. На основі отриманих факторів респонденти були розподілені на групи з високими та низькими показниками за кожним фактором. Це дозволило створити контрастні групи для подальшого порівняння;
- 3) аналіз відповідей на відкриті питання. Для кожної групи було проведено якісний аналіз відповідей на відкриті питання, що стосувалися концепції дорослості. Це дало можливість виявити специфічні особливості розуміння дорослості у респондентів з різними рівнями вираженості виділених факторів;
- 4) порівняльний аналіз. Заключним етапом стало порівняння відповідей між групами з високими та низькими показниками за кожним фактором. Це дозволило виявити відмінності у сприйнятті дорослості залежно від вираженості досліджуваних факторів.

Наведемо виявлені відмінності між групами з високими та низькими показниками за кожним фактором.

Перший фактор – “Індивідуальна інституційно зумовлена незалежність”:

- у респондентів з низькими показниками за першим фактором мають місце наступні особливості:
 - менш конкретні описи дій у надзвичайних ситуаціях;
 - рідше згадують самостійність та відповідальність як характеристики дорослості;
 - менше згадок про впевненість у собі;
 - рідко згадують лідерські якості;

- у респондентів з високими показниками за першим фактором мають місце наступні особливості:
 - більш детальні описи дій у критичних ситуаціях;
 - частіше згадують самостійність, відповідальність, незалежність;
 - акцентують увагу на впевненості в собі як показнику дорослості;
 - згадують лідерські якості та адаптивність.
 Другий фактор – “Особистісна зрілість”:
- у респондентів з низькими показниками за другим фактором мають місце наступні особливості:
 - більше невизначених відповідей;
 - менше згадок про емоційну зрілість;
 - рідше згадують відповідальність як характеристику дорослої людини;
 - менше уваги приділяється важливості довгострокового планування;
- у респондентів з високими показниками за другим фактором мають місце наступні особливості:
 - більш конкретні та змістовні відповіді;
 - частіше згадують емоційну стабільність;
 - акцентують увагу на відповідальності;
 - більше уваги до цілеспрямованості та планування майбутнього.
 Третій фактор – “Суб’єктивне сприйняття дорослості”:
- у респондентів з низькими показниками за третім фактором мають місце наступні особливості:
 - дають більш розгорнуті та деталізовані відповіді;
 - частіше згадують про знання, досвід, логічне мислення;
 - згадують про роботу, успішність, досягнення цілей;
 - рідше відповідають “немає таких знайомих”;
- у респондентів з високими показниками за третім фактором мають місце наступні особливості:
 - дають коротші, часто однослівні відповіді;
 - менше акцентують увагу на інтелектуальних аспектах, більше на практичних навичках;
 - частіше згадують впевненість у собі;
 - більше відповідей типу “немає таких знайомих”.

Загальні висновки:

- 1) група з високими показниками за факторною структурою феномену дорослості загалом демонструє більш комплексне та зріле розуміння дорослості, з акцентом на знання, практичні навички та емоційну стабільність;
- 2) група з низькими показниками за факторною структурою феномену дорослості часто дає менш конкретні відповіді, але в деяких випадках (особливо за третім фактором) може надавати більш деталізовані описи;
- 3) розуміння дорослості варіюється між групами: від акценту на конкретних діях та навичках до більш абстрактних концепцій відповідальності та емоційної зрілості;
- 4) цікаво, що за третім фактором спостерігається зворотна тенденція, де група з низькими показниками дає більш розгорнуті відповіді, що може свідчити про різні підходи до оцінки дорослості.

Виявлені позиції щодо найважчого та лякаючого у дорослому житті

Опитування містило відкрите питання “Що, на вашу думку, найважче у дорослому житті?”. Респонденти достатньо активно висловлювалися щодо цього. Аналіз дозволив виділити такі групи відповідей:

- фінансові труднощі: “низький дохід”, “безробіття”, “забезпечення базових потреб (житло, комунальні послуги, їжа)”, “фінансова незалежність”, “оплата рахунків, комунальних послуг”, “забезпечення фінансової стабільності”;
- відповідальність: “повна відповідальність за своє життя”, “вчинки”, “необхідність самостійно приймати важливі рішення”, “нести наслідки за свої дії”;
- робота і кар’єра: “знайти роботу”, “працювати”, “поєднувати роботу з іншими сферами життя”, “будувати кар’єру”;
- емоційні виклики: “самотність”, “збереження психічного/ментального здоров’я”, “самодисципліна”, “знаходження сенсу життя”, “саморозвиток”;
- побут і розподіл часу: “домашні обов’язки”, “ведення господарства”, “брак вільного часу”, “поєднання різних аспектів життя”.

Отже, основними труднощами дорослого життя, за відповідями студентів, є фінансові проблеми, необхідність брати на себе відповідальність, працевлаштування та побудова кар’єри, емоційні виклики, побутові турботи та розподіл часу. Серед того, що є найважчим, названо знаходження сенсу життя та саморозвиток – такі показники, які за К.Роджерсом складають зміст поняття “хороше життя”.

При цьому виявлені такі відмінності у відповідях жінок і чоловіків:

- 1) для жінок одними з ключових складнощів є питання самореалізації, знаходження свого покликання та балансу між роботою, сім’єю і особистим життям. Вони часто згадують про важливість знайти себе, розібратися зі своїми цілями та пріоритетами;
- 2) жінки більше переймаються питаннями кар’єри, працевлаштування, фінансової грамотності та забезпечення достатнього рівня доходу;
- 3) питання відповідальності важливе як для жінок, так і для чоловіків, але жінки частіше наголошують на відповідальності за власні вчинки та життєві рішення;
- 4) чоловіки більше зосереджені на виживанні, зароблянні грошей та фінансовій незалежності як найбільших викликів дорослого життя;
- 5) чоловіки частіше згадують складність прийняття рішень, особливо важливих життєвих рішень і відповідальність за їх наслідки;
- 6) для чоловіків важливою проблемою є збереження психічного та морального здоров’я у дорослому житті;
- 7) екзистенційні питання, пошук сенсу життя та подолання можливої екзистенційної кризи більше турбують чоловіків.

Загалом, жінки більше зосереджені на питаннях самореалізації, балансу сфер життя та кар’єри, тоді як чоловіки більше переймаються фінансовим виживанням, прийняттям важливих рішень, збереженням психічного здоров’я та екзистенційними проблемами.

Наступним відкритим питанням респондентам пропонувалося більш емоційно загострена ситуація, від аналізу найважчого їм пропонувалося перейти до

виокремлення лякаючого в дорослому житті. І знов молоді люди були достатньо активними, мали що висловити. Зокрема, вони повторно зацентували фінансові проблеми і проблеми відповідальності, а також дещо додали до цього. Класифікуємо такі відповіді:

- фінансові проблеми: “низькі доходи”, “безробіття”, “фінансова нестабільність”, “неможливість себе забезпечити, заробити на життя”, “пошук стабільної, високооплачуваної роботи”, “фінанси”, “оплата рахунків”, “забезпечення сім’ї”;
- самотність і відсутність підтримки: “самотність”, “залишитися без підтримки батьків, рідних”, “бути повністю незалежним”;
- відповідальність і прийняття рішень: “повна відповідальність за своє життя, вчинки, рішення”, “потреба приймати важливі, доленосні рішення”, “відповідальність за близьких (дітей, сім’ю)”;
- страх невдач і нереалізованості: “нездійснення мрій, цілей, амбіцій”, “невміння самореалізуватися, знайти сенс життя”, “розчарування в собі”, “відсутність успіху”;
- невизначеність і непередбачуваність: “невідомість, непередбачуваність майбутнього”, “нестабільність в країні, суспільстві”, “відсутність перспектив”;
- рутинність і одноманітність: “одноманітність, буденність життя”, “страх працювати на нецікавій роботі лише задля грошей”;
- проблеми самостійного життя: “пошук житла, комунальні платежі”, “ведення домашнього господарства”, “поєднання роботи, сім’ї, хобі”;
- втрата близьких людей;
- старіння і проблеми зі здоров’ям.

У відповідях респондентів прочитується, що лякають не тільки певні ризики складних життєвих обставин, але й відсутність самореалізації та життєвого успіху.

Аналізуючи отримані дані, можна помітити деякі відмінності у тому, що лякає жінок і чоловіків у дорослому житті:

- 1) жінки більше турбуються про самореалізацію, кар’єрний успіх та знаходження своєї справи в житті. Вони часто згадують страх не реалізуватися професійно, не досягти успіху, працювати не на улюбленій роботі;
- 2) жінки більше стурбовані фінансовою стабільністю, можливістю забезпечити себе та свою сім’ю. Вони часто згадують страхи, пов’язані з пошуком гідної роботи та достатньої зарплати;
- 3) самотність та створення сім’ї - це теми, які турбують і жінок, і чоловіків. Однак жінки частіше згадують про це як щось, що їх лякає;
- 4) чоловіки частіше згадують про невизначеність майбутнього, відповідальність та необхідність самостійно вирішувати проблеми у дорослому житті;
- 5) деякі чоловіки бояться “справжнього світу” та життєвих викликів, які їх чекають;
- 6) тема старіння організму та старості частіше зустрічається у відповідях чоловіків.

Загалом, жінки більше стурбовані питаннями самореалізації, фінансової стабільності та сімейного життя, тоді як чоловіки більше бояться невизначеності, відповідальності та викликів дорослого життя взагалі, старіння та здоров’я.

Для порівняння відповідей за двома питаннями – “Що лякає або непокоїть у перспективі дорослого життя” та “Що найважче у дорослому житті” – були проаналізовані ключові теми та їх частотність у кожному наборі відповідей (таблиця 7).

Таблиця 7.

Співставлення формулювань респондентів щодо найважчого і лякаючого у дорослому житті

Найважче	Лякає
1. Відповідальність 2. Фінансове забезпечення/робота 3. Прийняття рішень 4. Самостійність 5. Баланс між роботою та особистим життям 6. Самореалізація 7. Вирішення проблем	8. Фінансова нестабільність/проблеми 9. Самореалізація та кар’єра 10. Самотність 11. Відповідальність 12. Невизначеність майбутнього 13. Створення сім’ї 14. Самостійність

Порівняння та різниця:

1. Спільні теми: в обох питаннях часто згадуються фінансові проблеми, відповідальність, самостійність та самореалізація. Це вказує на те, що ці аспекти є ключовими викликами дорослого життя для респондентів.
2. Емоційне забарвлення: відповіді на питання про страхи мають більш негативне емоційне забарвлення, часто використовуються слова “лякає”, “непокоїть”; у відповідях про труднощі емоційне забарвлення більш нейтральне.
3. Часова перспектива: у питанні про страхи більше згадок про майбутнє та невизначеність; відповіді про труднощі більше зосереджені на поточних проблемах.
4. Конкретика vs. абстракція: відповіді про труднощі часто більш конкретні (наприклад, “розподіл фінансів”, “поєднання роботи і сім’ї”), тоді як страхи часто виражені більш абстрактно (“невідомість”, “не реалізуватися”).
5. Соціальний аспект: у відповідях про страхи частіше згадується самотність та проблеми у стосунках; у відповідях про труднощі більше уваги приділяється практичним аспектам соціальної взаємодії.
6. Особистісний розвиток: у відповідях про труднощі частіше згадуються аспекти особистісного розвитку та адаптації до дорослого життя, тоді як у страхах більше уваги приділяється можливим невдачам.
7. Контекст війни: в обох наборах відповідей є згадки про війну та нестабільність в країні, що відображає поточну ситуацію в Україні.

Загалом, різниця полягає в тому, що відповіді про страхи більше зосереджені на емоційних аспектах та потенційних негативних сценаріях, тоді як відповіді про труднощі більше фокусуються на практичних викликах повсякденного дорослого життя.

Виявлені важкі та лякаючі питання не є гальмом, скоріше умовою розвитку на шляху дорослішання. Згадаємо вислів Р. Кегана щодо **зрілості як здатності справлятися зі складністю**³². Але тут також наявна різноманітність життєвих сценаріїв. Те, як люди реагують на виклики та стресори, може пояснити відмінності у переході до дорослого життя. Деякі захисні механізми (тобто моделі подолання) є незрілими та контрпродуктивними (наприклад, проекція та заперечення), але інші є зрілими та ефективними (наприклад, гумор та сподівання)^{33,34}.

Серед того, що є найважчим, названо знаходження сенсу життя та саморозвиток – такі показники, які за К.Роджерсом складають зміст поняття “хороше життя”.

Разом із тим, якщо повернутися до даних таблиці 5 (де відображені пріоритети опитаних щодо якостей дорослої людини), то можна припустити, що не всі молоді люди усвідомлюють необхідність на шляху дорослішання бути готовим долати виклики. Так варіант “здатність до спокійної та тверезої оцінки ситуації” обрали лише 19,71% респондентів, “самотійність у прийнятті рішення” – 20,67%, “активна життєва позиція в надзвичайній ситуації” – 23,45%, “впевненість у власних діях та рішеннях” - 25,80%.

Ускладнює процес дорослішання низький рівень його сприйняття в контексті “хорошого життя” (за К.Роджерсом) як захоплюючого і перспективного та “дорослості, що формується”, (за J. J. Arnett) з відчуттям оптимізму щодо майбутнього, при тому що найважчим і навіть лякаючим є ризики незнаходження сенсу життя та недосягнення саморозвитку.

³² Kegan, R. (1982). *The Evolving Self: Problem and Process in Human Development*. Cambridge, MA : Harvard University Press. 336 p.

³³ Shanahan, M.J. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology*, 26, 667-692. <https://sjsociology.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/01/shanahan-pathways-to-adulthood.pdf>

³⁴ Vaillant, G. E. (1993). *The Wisdom of the Ego*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press

Чи можна зарадити молоді на шляху дорослішання?

Аналіз даних проведеного дослідження дозволяє виділити такі акценти: 1) на шляху дорослішання перед молоддю є доволі велика кількість важких і, навіть, лякаючих аспектів, однак не всі молоді люди усвідомлюють необхідність бути готовим до викликів на шляху дорослішання; 2) дорослішання розглядається скоріше як випробування, а ніж як перспективи і “хороше життя”; 3) шлях дорослішання української студентської молоді є, з одного боку, інституційно зумовленим, з іншого – доволі індивідуальним і незалежним; 4) опитування підтвердило, що вік 18-25 років – це, як правило, вік зосередженості в собі, тоді як зрілість передбачає як психологічну, так і соціальну складову.

Звернемося до теорії, яка надає перспективи позитивних відповідей на зазначені акценти.

* **Виклики на шляху дорослішання.** Що до першого акценту, то ще в роботах Е. Еріксона дорослішання характеризується як специфічна психосоціальна криза, а завдання її додання – це завдання розвитку³⁵.

Життєвий шлях дорослішання – це шлях важливих, складних та унікальних переходів. Ці переходи пов’язані зі значними індивідуальними та суспільними витратами, можливостями і обмеженнями, прийняттям необхідності компромісів щодо конкуруючих цілей для досягнення здоров’я та благополуччя. Це природний, але неоднорідний шлях, який хтось подолає більш, а хтось менш успішно. Цей шлях вимагає рішень та нових соціальних ролей, переживання ряду подій, що не є відокремленими, але зв’язаними (наприклад, відмова від очної освіти та вихід на оплачувану роботу)³⁶.

Щодо питання про те, чи можна зарадити молоді на цьому шляху, то наша позиція полягає в необхідності розбудови спеціального педагогічного середовища для розвитку зрілості особистості³⁷. Щодо наповнення цього середовища, то наразі зафіксуємо дві позиції, запропоновані українськими дослідниками. Перша – С. Баранова запропонувала соціально-психологічну концепцію становлення особистісної зрілості в умовах суспільних трансформацій, застосовуючи поняття **“ситуація особистісного росту”** як ситуації, коли особистість стикається із дилемами й їх розв’язання є одним із механізмів розвитку³⁸. Друга – стосовно соціальної зрілості в контексті надзвичайних ситуацій В. Клімчук сфокусував увагу на явищі посттравматичного зростання (на прикладі надзвичайної ситуації коронавірусної пандемії) як **досвіді позитивних змін у результаті боротьби з важкими життєвими кризами**³⁹.

³⁵ Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and crisis. Norton & Co

³⁶ Schulenberg, J. Schoon, I. (2012). The Transition to Adulthood across Time and Space: Overview of Special Section. Longit Life Course Stud., 3(2): 164–172. doi: 10.14301/lcs.v3i2.194.

³⁷ Купенко, О. В. (2024). Обґрунтування функцій педагогічного середовища для розвитку соціальної зрілості студентів соціономічних спеціальностей. Ввічливість Humanitas, 2, 59-64. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.9>

³⁸ Баранова, С. В. (2020). Особистісна зрілість та відповідальність: соціально-психологічний аспект : монографія. Київ : Інтерконтиненталь-Україна, 364 с. <http://surl.li/nosuv>

³⁹ Клімчук, В. О. (2021). Психологія посттравматичного зростання : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 158 с. <http://surl.li/suymf>

* **“Хороше життя”**. Послугуючись використаним К.Роджерсом поняттям “хороше життя” на шляху дорослішання представляються важливими наступні позиції.

1. Зростання відкритості досвіду: рух від полюса захисних реакцій до полюса відкритості свого досвіду. Людина стає все більш здатною чути себе, переживати те, що в ній відбувається, відкритішою своїм почуттям страху, пригніченості, болю, але й почуттям сміливості, ніжності та радості. Людина вільно може жити своїми суб’єктивними почуттями, оскільки вони в неї є, і вона може усвідомлювати їх.
2. Творчість: із відкритості до світу та вірою у свою здатність формувати нові відносини з оточуючим світом природним чином виникають продукти творчості людини та її творче життя. Така людина не обов’язково буде “пристосований” до культури, вона не буде конформістом. У будь-які часи і в будь-якій культурі вона житиме в гармонії зі своєю культурою.

* **Інституційна зумовленість та індивідуальна різноманітність шляху дорослішання.** Презентоване в цьому аналітичному звіті опитування проводилося серед студентів університету як однієї з інституцій, що стандартизує процеси дорослішання. І навіть в рамках цієї інституції є велика різноманітність життєвих шляхів. Отже, маємо зрозуміти, як покращити функціонування інституцій, щоб сприяти більш успішному дорослішанню й опануванню нових статусів.

Роль різних інституцій у процесі дорослішання є доволі обговорюваною в наукових публікаціях; при цьому зазначається посилення турбулентності для молодих людей, які здійснюють перехід під час економічного спаду⁴⁰.

Усвідомлення взаємної доповнюваності між інституційною зумовленістю й індивідуальним вибором природним чином визначає необхідність аналізу різних життєвих переходів на шляху дорослішання.

В якості прикладу цікавим представляється розглянути дослідження I.Schoon та M.Lyons-Amos “Diverse pathways in becoming an adult: The role of structure, agency and context”. У ньому автори чітко наголошують на існуванні різних моделей: від того, що вважається як “оптимальний” перехід із розширеною освітою, до більш “проблематичного” переходу, пов’язаного з тривалими періодами безробіття або бездіяльності. У дослідженні виділено 5 кластерів: 1) рання орієнтація на роботу вже після закінчення школи у віці 16 років; 2) вихід на ринок праці після деякої освіти (у тому числі після / під час незавершених освітніх програм); 3) досвід стійкого безробіття, якому передували працевлаштування, чи самого безробіття або навчання; 4) бездіяльність через необхідність доглядової праці вдома або власну хворобу та з інші подібні причини; 5) участь в розширеній моделі освіти (тривала підготовці до роботи в умовах економіки знань)⁴¹.

Кластеризація життєвих сценаріїв, за I.Schoon та M.Lyons-Amos,

⁴⁰ Schoon, I., Lyons-Amos, M. (2016) : Diverse pathways in becoming an adult: The role of structure, agency and context, Research in Social Stratification and Mobility. Elsevier, Amsterdam, Vol. 46, pp. 11-20, <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2016.02.008>

⁴¹ Schoon, I., Lyons-Amos, M. (2016) : Diverse pathways in becoming an adult: The role of structure, agency and context, Research in Social Stratification and Mobility. Elsevier, Amsterdam, Vol. 46, pp. 11-20, <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2016.02.008>

представляється вельми актуальною. Спираючись на неї можемо зазначити, що опитування, представлене в цьому аналітичному звіті, охопило представників кластеру 2 і 5; за його межами залишилися представники кластерів 1, 3, 4. Підкреслимо, що кластер 2 (вихід на ринок праці після деякої освіти) є доволі значним в опитаній групі респондентів і складає 40,41%. Виходячи з цього відповідь на питання, чи можна зарадити молоді на шляху дорослішання, є позитивною в розумінні кращої інституалізації різноманітних життєвих шляхів дорослішання. Це, за I.Schoon та M.Lyons-Amos, в тому числі включає в себе визнання права молодих людей на різні шляхи дорослішання, а також забезпечує виявлення проявів наявної соціальної нерівності та соціальної ізоляції.

Розгляд інституалізації шляхів дорослішання в контексті кластерів, за I.Schoon та M.Lyons-Amos, відкриває й нові перспективи осмислення поняття “успішний перехід”: наприклад, що означає “успіх”, коли розширені освітні моделі не призводять до очікуваних професійних результатів або мають своїм продовженням незайнятість чи неповну зайнятість випускників; з іншого боку, рання орієнтація на роботу може дозволити отримати фінансову незалежність і власне житло⁴². Це дозволяє привернути увагу до тих груп молодих людей, які були менш “видимими” з позиції традиційної інституційної системи переходу до дорослості й поставити завдання розроблення менш очевидних інституційних моделей.

Таким чином, визнаючи необхідність підготовки молодих людей до подолання викликів на шляху дорослішання, варто урізноманітнити їх інституційну підтримку. Для цього, за I.Schoon та M.Lyons-Amos, з боку суспільства потрібне розуміння, яке втілюється в дію:

- припинити тиск на молодь щодо отримання вищих рівнів академічної кваліфікації, щоб конкурувати в сучасних економіках знань;
- бути свідомими щодо того, що великий відсоток молоді не відвідує університети тому, що не можуть дозволити собі навчання, не обов’язково цього хочуть, або не впевнені в тому, що чекає попереду;
- визнати, що найшвидше зростання робочих місць ймовірно серед професій, які вимагають диплома молодшого спеціаліста, професійної освіти або професії з меншою кваліфікацією, наприклад, у сфері догляду, охорони здоров’я та дозвілля, тощо;
- визнати, що рано залишити освіту з хорошою післясередньою кваліфікацією та вийти на ринок праці, не обов’язково є поганою стратегією, особливо якщо є доступна робота з гідною оплатою праці. Дохід, отриманий завдяки довгостроковій повній зайнятості, дає змогу фінансової незалежності, переїзду у власний дім і підтримки власної сім’ю швидше, ніж тим, хто продовжує навчання у вищій школі;
- визнати цінності академічного ступеня як результату тривалих періодів навчання й утримання від швидкого виходу на ринок праці;
- забезпечити можливостей для благополуччя серед майбутніх працівників для кожного рівня освіти;
- урізноманітнити моделі життєвого шляху з урахуванням досвіду різних підгруп населення та їхніх можливостей і потреб у можливостях досягнення

⁴² Schoon, I., Lyons-Amos, M. (2016) : *Diverse pathways in becoming an adult: The role of structure, agency and context*, *Research in Social Stratification and Mobility*. Elsevier, Amsterdam, Vol. 46, pp. 11-20, <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2016.02.008>

прийняттого рівня життя⁴³.

* **Соціальна зрілість.** Звернемо увагу, що факторний аналіз результатів даного дослідження дозволяє виокремити факторну структуру концепції дорослості особистості молодшої людини (студента університету), яка складається з трьох основних факторів: індивідуальна інституційно зумовлена незалежність; особистісна зрілість; суб'єктивне сприйняття дорослості. Але в кожному з цих факторів скоріше проявляється психологічна зрілість і суттєво меншою мірою соціальна зрілість. Маємо на увазі той аспект соціальної зрілості, що Р. Кеган висловив як здатність до позитивного внеску у колективний добробут спільноти в цілому і як здатність у взаємозалежності із іншими конструювати власну ідентичність⁴⁴.

Обґрунтовано, що такі змісти педагогічного середовища розвитку соціальної зрілості студентів можуть бути корисними: 1) надання зразків й організація обговорень моральних дилем на порозі складності; 2) організації реальних практик турботи про інших людей; 3) забезпечення інклюзивної підтримки за запитом із врахуванням вразливості; 4) створення умов для взаємин людини з людиною та свободи стати самим собою⁴⁵.

⁴³ Schoon, I., Lyons-Amos, M. (2016) : Diverse pathways in becoming an adult: The role of structure, agency and context, *Research in Social Stratification and Mobility*. Elsevier, Amsterdam, Vol. 46, pp. 11-20, <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2016.02.008>

⁴⁴ Kegan, R. (1982). *The Evolving Self: Problem and Process in Human Development*. Cambridge, MA : Harvard University Press. 336 p.

⁴⁵ Купенко, О. В. (2024). Обґрунтування функції педагогічного середовища для розвитку соціальної зрілості студентів соціономічних спеціальностей. *Ввічливість Humanitas*, 2, 59-64. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.9>

Висновки

1. Феномени “дорослість” і “зрілість” детально опрацьовані в науці, однак те, як нове покоління молоді сприймає дорослість і зрілість, може не співпадати із загальною науковою рамкою. Тому доцільними представляються моніторинги стану розуміння цих феноменів самими молодими людьми й їх оцінки власного проходження шляху дорослішання.

2. Результати проведеного нами опитування молоді з числа студентів Сумського державного університету показують, що вони асоціюють дорослість з особистісною зрілістю, відповідальністю та самостійністю, а також із традиційними маркерами дорослого життя як то вік, сімейний стан, працевлаштування. Однак, слід зазначити, високі коефіцієнти варіації для багатьох пунктів запропонованого вибору у відповідному закритому питанні анкети вказують на значну розбіжність у думках респондентів, особливо щодо формальних ознак дорослості.

3. У середньому, респонденти оцінюють свою дорослість на рівні близько 66%, що свідчить про те, що більшість не вважає себе повністю дорослими. При цьому, чоловіки схильні оцінювати свою дорослість трохи вище, ніж жінки (різниця приблизно 4%).

4. Для виявлення латентної структури феномену дорослості в розумінні української молоді (в рамках інституалізованої групи студентства університету) було застосовано факторний аналіз даних проведеного опитування. Виявлена така латентна структура, в якій формальні ознаки все-таки мають значення:

- фактор 1 – індивідуальна інституційно зумовлена незалежність: отримання диплому магістра / бакалавра; одруження / громадянський шлюб; проживання окремо від батьків; самостійні закордонні поїздки; спроможність купити дорогі речі; пережитий досвід важких втрат; виконання ролі старости, члена студентського деканату тощо; народження дитини; самостійне забезпечення;
- фактор 2 – особистісна зрілість: впевненість у власних діях та рішеннях; відповідальність; готовність до допомоги, турботи про інших;
- фактор 3 – суб’єктивне сприйняття дорослості: суб’єктивна оцінка себе як дорослого у порівнянні з однолітками; самооцінка себе як дорослого.

5. Якщо характеризувати ті висловлювання, як самі респонденти використовують при визначенні дорослість, то це набори слів щодо емоційної стійкості, відповідальності, самостійності, цілеспрямованості, вміння приймати рішення та діяти, досвіду та критичного мислення, лідерських якостей. У відповідь на відкрите питання респондентами були надані також і слова, що відображають наявні досягнення маркерів статусу: “окреме проживання”, “фінансова незалежність”, “має власний бізнес/роботу”.

Наведений респондентами перелік ключових слів скоріше відображає їх уявлення про дорослість як про долаання труднощів, про прийняття рішень і досягнення статусів, про самостійність і емоційну стабільність. При цьому практично не спостерігається сприйняття дорослості в контексті “хорошого життя” (за К. Роджерсом) як захоплюючого і перспективного процесу розвитку особистості. Натомість варіанти щодо НЕ знаходження сенсу життя і НЕ самореалізації наявні у відповідях на відкриті запитання про найважче і лякаюче у дорослості.

6. Дорослість у контексті соціальної зрілості досліджувалася на підставі комплексного показника (1 – джерело фінансування навчання: власні кошти; 2 – відповідь “Так” на питання: “Чи несете ви фінансову відповідальність за утримання когось, крім себе (діти, партнер, батьки)?”; 3 – відповідь “Так” на питання: “Чи берете ви участь у місцевих або громадських організаціях, волонтерстві?”; 4 – рівень оцінки наступних характеристик дорослості: ввічливість, відповідальність, виконання ролі старости, члена студентського деканату, ректорату, тощо, догляд або опіка над іншою людиною).

Стосовно цього комплексного показника було проведено регресійний аналіз. Виявлено модель, що пояснює значну частину (67,98%) варіації у відчутті дорослості респондентами (у контексті соціальної зрілості):

- здатність до спокійної та тверезої оцінки ситуації;
- пережитий досвід важких подій;
- проживання окремо від батьків; самооцінка власної дорослості.

Тобто наразі фіксується залежність соціальної зрілості від психологічної зрілості та певного життєвого досвіду.

При цьому по відповідях по всіх питаннях анкети спостерігається, що в опитаних більш розвиненою є психологічна зрілість, менш розвиненою – соціальна.

7. У сучасному світі впливовими є інституційно задані стандарти дорослішання, але, з іншого боку, молоді люди самостійно прокладають свій життєвий шлях. І відповідні процеси є в певній діалектиці один до одного: проявами цього є вікові кризи ідентичності та певна міра неефективності інституцій, а результатом – процеси особистісних і суспільних змін. Різні суспільні інститути можуть і мають підтримувати процеси дорослішання, однак прийняття чи неприйняття цієї підтримки буде за молоддю.

8. Отримавши та опрацювавши дані опитування щодо дорослості ми повернулися до теорії, для того щоб зрозуміти доцільні наразі процеси для підтримки дорослішання молоді й виділили таке:

- сприяти відкритості молодого покоління новому досвіду та творчому розвитку особистості як основам “хорошого дорослішання”;
- сприяти сприйняттю викликів і життєвих криз як точок переходу на шляху дорослішання і готовності до їх розв’язання;
- урізноманітнити варіанти інституційної підтримки молоді на шляху дорослішання: а) “довга” освіта для включення в економіку знань; б) “швидка” освіта і ранній вихід на ринок праці; в) інклюзія для різних варіантів складних життєвих обставин; г) змішані варіанти;
- розуміючи невизначеність і зміни не відкидати й досвіду попередніх поколінь як джерела стабільності; виходити з того, що попередні покоління також долали свої невизначеності та зміни;
- надавати зразки й організовувати обговорення моральних дилем на порозі складності, а також організовувати практики турботи про інших людей.

У якості напряму подальшим досліджень доцільним представляється зосередити увагу на впливі війни на процеси становлення нового покоління. При цьому взяти до уваги, що надзвичайні ситуації вимагають більш індивідуалізованих методів дослідження (фокус-групи, глибинні інтерв’ю, тощо).

Рекомендації

На рівні держави та органів місцевого самоврядування:

- актуальною наразі представляється інституційна стандартизація підтримки різних життєвих стратегій та різних варіантів “хорошого дорослішання”. Актуальною суперечністю представляється суперечність між потребою економіки знань в певній кількості фахівців з тривалим періодом навчання та отриманням академічного ступеня, з одного боку, і великою кількістю робочих місць, які вимагають значно меншої кваліфікації та коротшого терміну навчання – з іншого. Розв’язання цієї суперечності вимагає, у тому числі, визнання цінності та створення умов для досягнення благополуччя серед молоді з різним рівнем освіти: і тих, хто обирає шлях “довгого навчання”, і тих, хто рано виходить на ринок праці;
- окремої уваги потребує підтримка “інклюзивних” життєвих сценаріїв;
- однією із функцій університетів є функція сприяння дорослішання, однак визнання різних життєвих стратегій дорослішання вимагає урізноманітнення інституцій підтримки. Відповідні рішення мають бути напрацьовані як на рівні державної влади, так і на рівні органів місцевого самоврядування.

На рівні закладів та інституцій стандартизації життєвих шляхів:

- допомогти зробити процес дорослішання більш усвідомленим для молоді;
- сприяти більш оптимістичному ставленню молоді до процесу дорослішання;
- пропонувати традиційні моделі, використовувані попередніми поколіннями, поряд із відкритістю новому досвіду і власною життєтворчістю;
- пропонувати досвід попередніх поколінь як в форматі наукових теорій, так і в форматі художніх творів;
- сприяти розвитку емоційної стійкості та критичного мислення молоді. Організовувати тренінги та семінари з управління емоціями, прийняття рішень та аналізу ситуацій;
- організовувати дискусійні клуби та групові обговорення для розгляду моральних дилем та життєвих викликів. Це сприятиме розвитку критичного мислення та готовності до розв’язання складних ситуацій;
- сприяти участі молоді в практичному досвіді самостійності. Це може включати програми стажування, волонтерства або студентського самоврядування, які дозволять студентам брати на себе відповідальність та діяти самостійно;
- впроваджувати програми фінансової грамотності та довгострокового планування кар’єри. Це допоможе студентам краще підготуватися до фінансової незалежності та професійного розвитку;
- створювати умови для діалогу між поколіннями та обміну досвідом. Організовувати зустрічі з успішними випускниками або представниками старшого покоління, щоб студенти могли дізнатися про різні шляхи подолання життєвих труднощів та досягнення успіху.

Використані інформаційні джерела

1. Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Rinehart and Winston.
2. Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
3. Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (pp. 1-34). Cambridge University Press
4. Brzezińska, A.I. & Piotrowski, K. (2010a). Formowanie się tożsamości a poczucie dorosłości i gotowość do tworzenia bliskich związków. *Czasopismo Psychologiczne*, 16, 265-274.
5. Carroll, J.S., Badger, S., Willoughby, B.J., Nelson, L.J., Madsen, S.D. & Barry, C.M. (2009). Ready or not? Criteria for marriage readiness among emerging adults. *Journal of Adolescent Research*, 24, 349-375.
6. Elder, G. H. (1994). Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*, 57, 4-15.
7. Elder, G. H., & Shanahan, M. J. (2006). The life course and human development. In R. M. Lerner & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* (pp. 665-715). John Wiley & Sons Inc.
8. Elder, G. H., & Shanahan, M. J. (2007). The life course and human development *The Handbook of Child Psychology*. 6th edition. New York: Wiley. <https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0112>
9. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. Norton & Co, 338 p. https://www.academia.edu/37327712/Erik_H_Erikson_Identity_Youth_and_Crisis_1_1968_W_W_Norton_and_Company_1_
10. Galambos, N.L. & Tilton-Weaver, L.C. (2000). Adolescents' psychosocial maturity, problem behavior, and subjective age: in search of the adultoid. *Applied Developmental Science*, 4, 178-192.
11. Giedd, J. N. (2004). Structural magnetic resonance imaging of the adolescent brain. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1021(1), 77-85
12. Kegan, R. (1982). *The evolving self: Problem and process in human development*. Harvard University Press, 318 p. <https://books.google.com.ua/>
13. Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages*. Harper & Row
14. Labouvie-Vief, G. (2015). *Integrating emotions and cognition throughout the lifespan*. Springer
15. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551-558
16. Montgomery, M.J. (2005). Psychosocial intimacy and identity: from early adolescence to emerging adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 20, 346-374.
17. Piotrowski, K., Brzezińska, A.I. & Pietrzak, J. (2013). Four statuses of adulthood: adult roles, psychosocial maturity and identity formation in emerging adulthood. *Health Psychology Report*, 1, 52-62. DOI: 10.5114/hpr.2013.40469
18. Reitzle, M. (2006). The connections between adulthood transitions and the self-perception of being adult in the changing contexts of East and West Germany. *European Psychologist*, 11, 25-38

19. Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapists View of Psychotherapy*. Boston : Houghton Mifflin, 420 p. <http://surl.li/fbtze> (Last accessed: 28.04.2024)
20. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211
21. Schlegel, A., & Barry, H. (1991). Adolescence: An anthropological inquiry. Free Press, 263 p. <https://www.semanticscholar.org/paper/Adolescence%3A-An-Anthropological-Inquiry-Schlegel-Barry/d0f33b518fd13976a2d6336feefcc9d650f03ac2>
22. Schoon, I., Lyons-Amos, M. (2016) : Diverse pathways in becoming an adult: The role of structure, agency and context, *Research in Social Stratification and Mobility*. Elsevier, Amsterdam, Vol. 46, pp. 11-20, <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2016.02.008>
23. Schulenberg, J. Schoon, I. (2012). The Transition to Adulthood across Time and Space: Overview of Special Section. *Longit Life Course Stud.*, 3(2): 164–172. doi: 10.14301/lcs.v3i2.194.
24. Selman, R. L. (1980). *The growth of interpersonal understanding*. Academic Press
25. Shanahan, M.J. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology*, 26, 667-692. <https://sjcsociology.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/01/shanahan-pathways-to-adulthood.pdf>
26. Tilton-Weaver, L.C., Vitunski, E.T., Galambos, N.L. (2001). Five images of maturity in adolescence: what does “grown up” mean? *Journal of Adolescence*, 24, 143–158. doi:10.1006/jado.2000.0381
27. Vaillant, G. E. (1993). *The Wisdom of the Ego*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press
28. Баранова, С. В. (2020). *Особистісна зрілість та відповідальність: соціально-психологічний аспект : монографія*. Київ : Інтерконтиненталь-Україна, 364 с. <http://surl.li/nosuv>
29. Климчук, В. О. (2021). *Психологія посттравматичного зростання : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології*. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 158 с. <http://surl.li/suymf>
30. Купенко, О. В. (2024). Обґрунтування функції педагогічного середовища для розвитку соціальної зрілості студентів соціономічних спеціальностей. *Ввічливість Humanitas*, 2, 59-64. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.9>